

TEHLIARSTVO A TEHELNE V ŠURANOCH A V BLÍZKOM OKOLÍ

MIROSLAV ELIÁŠ

Najstaršie nálezy tehál v meste pochádzajú z rímskych čias. Našla sa tu tehla II. pomocnej légie (Legio II Adiutrix) z poslednej tretiny 1. storočia po Kr. (Markovič 1943, 11).

Ďalšie staré tehly sú známe zo stredoveku, zo stavby Šurianskeho hradu, sú to tzv. prstovky z prelomu 14.-15. storočia (Eliáš 2006, 96).

Výroba tehál v meste má dlhú tradíciu, čo bolo ovplyvnené kvalitnou zeminou potrebnou na výrobu. Predložený príspevok je pokusom o prvé spracovanie dejín tehliarstva v regióne Šurian a Nových Zámok. Údaje o jednotlivých tehelnách boli čerpané z archívnych fondov a od pamätníkov tehliarskej výroby a ich rodinných príslušníkov, ktorí sú uvedení v závere príspevku aj s opisom ich vzťahu k tehliarstvu.

V rokoch 1790-1791 sa šurianske tehly vyviezli do Nových Zámok asi na 500 vozoch.

V roku 1868 založil Viliam Geyer v Šuranoch tehelnú s parným strojom (Zrubec – Nemček 1968, 106). V roku 1899 v nej pracovalo 55 robotníkov. Značka **GVT** (Geyer Vilmos Téglagyár) dokladá túto tehelnú. Tehly s touto značkou boli objavené i v starom dome zameranom na mape časti mesta Podzámoček v roku 1936.

Vo veľkom počte vyskytujúcou sa tehliarskou značkou v meste a v okolí je signatúra **NST** – Nagy Surányi Téglagyár. Takéto tehly sa tu vyrábali v druhej polovici 19. storočia až do roku 1918/1919.

Okrem tehelní si niektorí ľudia vyrábali pálenú tehlu sami.

V Kostolnom Seku (časť mesta Šurany) sa výrobou a pálením tehál zaoberal **Tomáš Homola** (1877–1956) a jeho syn **Koloman** (1912–1999), ktorý páliť tehlu pre spoluobčanov ešte v polovici 50. rokov 20. storočia so značkou svojho otca **TH**. Novo identifikovanou značkou je **BJ** - Bóla Jozef, ktorý so svojim bratom Gejzom súkromne páliť tehlu v meste a blízkom okolí.

Kostolnosečania čerpali hlinu z dnes už zaniknutého hliniska, ktoré sa nachádzalo medzi ulicami Rozmarínova a Antona Slávku, v neskoršom období na vyvýšenom mieste ulice Na vršku. Obyvatelia Nitrianskeho Hrádku využívali ako zdroj hliny v minulosti archeologickú lokalitu Zámeček, kde nepotrebovali ťažiť pod zemou, vzhľadom k tomu že je tu prirodzený do 5 metrov vysoký riečny nános žltej i hnedej hliny.

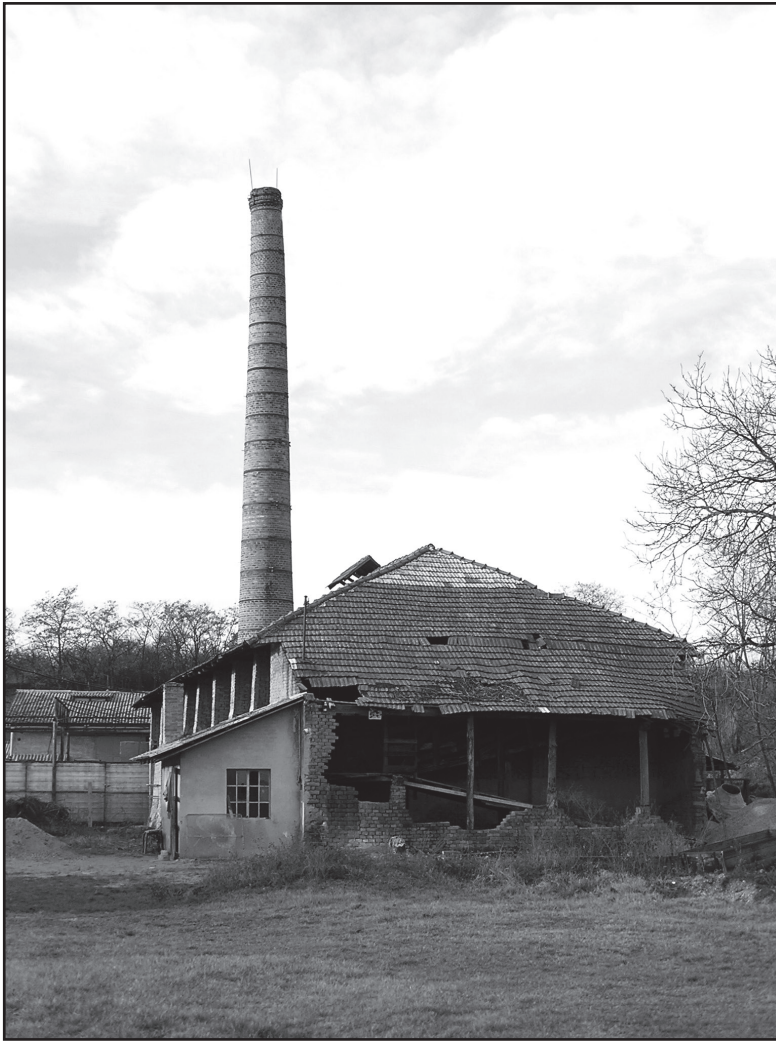

Obr. 1 – Ján Štefánik a Ján Kočí, poslední vedúci prevádzok v Šuranoch a v Malej Mani; foto: archív autora

Šurianska „cukrovarská“ tehelná

V roku 1865 vznikla tehelná ako súčasť cukrovaru. Existenciu tehelne na konkrétnom mieste dokladá aj dnešný názov ulice *Stará tehelná*. Už na chotárnej mape mesta z polovice 19. storočia je toto miesto označené ako *Pri tehelni*. V nej sa vyrábala tehla pravdepodobne iba ručne, bez pomoci strojov. V roku 2010 sa pri búraní hospodárskej budovy v areály cukrovaru z druhej polovice 19. storočia prvýkrát našla signovaná tehla s negatívnou značkou **SZF** (Suranyer Zucker Fabrik). Uložená je v zbierkovom fonde Mestského múzea Šurany.

Hlina sa ťažila priamo na mieste i v mieste *Na jamách*. Keď sa však v roku 1900 vybudovala železničná trať Šurany-Nové Zámky, prevoz hliny z jam do tehelne bol nemožný. Vybudovala sa nová tehelná na opačnej strane, v časti *Argentína*, hneď pri železničnej trati. Hlina sa ťažila priamo na mieste a neskôr sa ťažba presunula na vyššie miesto, až k ceste Nitra-Nové Zámky. V tomto hlinisku sa ťažila svetložltá sprašová a ílovitá hlina, s priemernou ročnou ťažbou 10 500 m³. Rozmery tejto jamy boli približne 300 x 150 metrov. K 31.12.1962 sa ťažba zastavila, potom našla využitie ako skládková jama tuhého komunálneho odpadu. Hliniskové jamy *Na jamách* zasypali a vyrovnali v roku 1965 hlinou z cukrovaru a splanírovali na pole. V roku 1915 postavili kruhovú pec a v roku 1925 komín. Na základe súpisu a ohodnotenia budov v roku 1946 vieme, že okrem toho tu bolo päť otvorených kólní (sušiarní), rampa a most s búdkou a murovaná dreváreň. Celková hodnota tehelne k 1.1.1946 bola 473 853

Obr. 2 – Komjatice, Hrivnáková tehelná; foto: M. Eliáš

ukladali tehly na rámy. Potom sa tehly sušili v prírodných sušiarňach. Traja navážači vozili tehlu do pece. Cez otvory, „zvony“, sa do pece hádzalo uhlie. V peci sa páliť nepretržite takmer celý rok. Tu pracovali traja paliči. Piaty vyvážači potom tehlu vyvážali na tragačoch. V tehelni pracovali často viacerí členovia rodín: Bóloví, Garajoví (Štefan Garaj – v 60. rokoch vedúci) a i. Ako vedúci pracoval aj Štefan Tóth, posledným vedúcim bol Ján Štefánik z Komjatíc (1923 – 2002).

Tehelná zanikla v rokoch 1982-1983. Na sklade stálo množstvo výrobkov, ktoré nešli na odbyt, a k tomu prispela aj zastaralá technológia. To všetko sa pričínilo o zánik tehelne, ktorá mala dobré meno v širokom okolí.

Károlyiovská tehelná

Založili ju grófi Károlyiovci, páni šuriansko-palárikovského panstva, v 19. storočí. V roku 1918 nastúpil do tehelne ako 18-ročný Štefan Sýkora, ktorý sa neskôr stal hlavným paličom a vedúcim. S prestávkou v rokoch 1925-1927, keď bol na zárobku v Argentíne, pracoval v tehelni až do roku 1945. V tom období tu bol vedúcim Ernest Polák z Palárikova. Po roku 1945, keď bola tehelná zoštátnená, národným správcom bol Ján Chovanec a Jozef Rybár. Ťažká ručná výroba bola mechanizovaná až po vojne. Vyrábala sa tu plná tehla a vo veľkom množstve aj škridla. Zanikla v rokoch 1963-1964. Pracovalo v nej okolo 20 ľudí. Tehly z tejto tehelne zo staršieho obdobia sú značené písmenom **K** (takmer písaný tvar).

Tehliarstvo v Komjaticiach

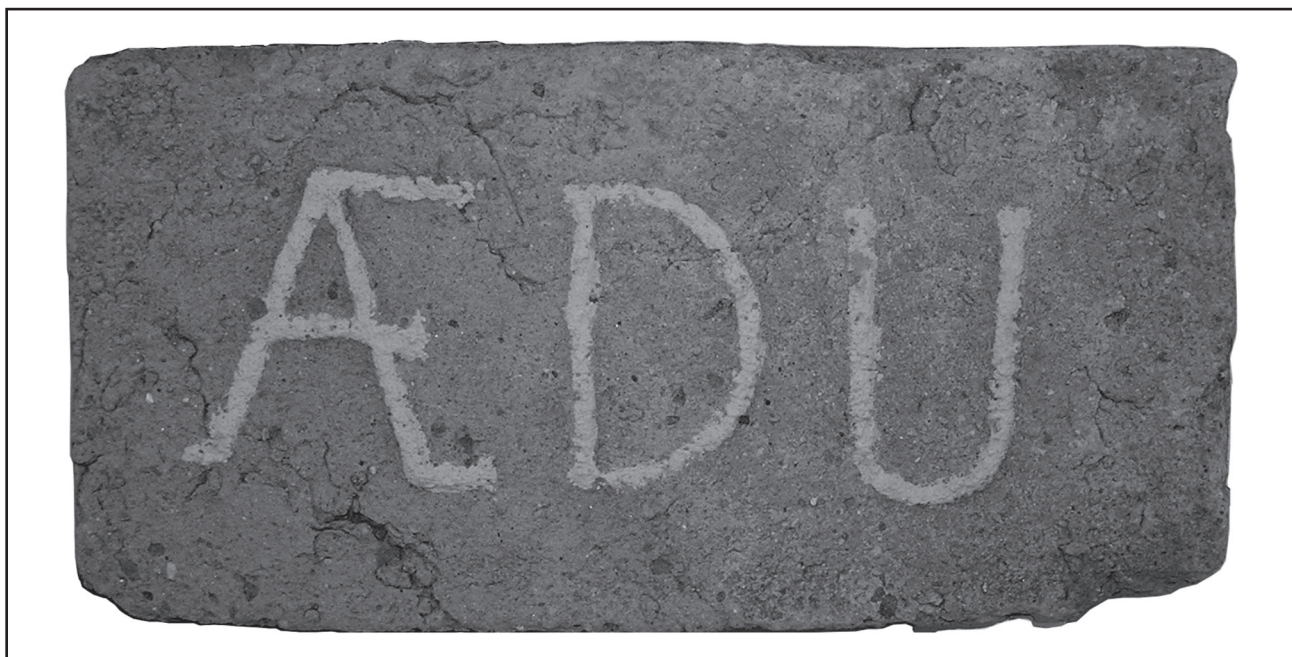
Už v 19. storočí tu existovala tehelná, čo dokladajú aj signatúry **W** a **BWA**. V roku 1858 kúpil Komjatice Móric Wodianer (1810-1885). Majetok zdedil jeho syn barón Albert Wodianer (1834-1913). Wodianerovci v duchu romantizmu prebudovali barokový Grassalkovichov kaštieľ.

Ďalšiu tehelnú sa rozhodol vybudovať **Jozef Hrivnák** (1904-1993) v roku 1939. V 1920 pracoval ako tehliarsky robotník v Handlovej. V roku 1949 dokončil stavbu kruhovej pece s 30 m vysokým komínom. Zaviedol sem stroj na parný pohon. V roku 1950 musel tehelnú odovzdať Komunálnemu podniku v Šuranoch, od ktorého ju v roku 1957 prevzali Stavebné hmoty Nitra a 1.1.1959 až do 1963 Ponitrianske tehelne. Potom až do roku 1967 užíval tehelnú MNV Komjatice. V roku 1968 bola vyvlastnená a v roku 1972 nastúpil Hrivnák ako vedúci tehelne. Pod jeho vedením tehelná

Kčs, z čoho najdrahšia bola pec s hodnotou 279 785 Kčs a komín 51 300 Kčs. Už v tomto období sa životnosť pece odhadovala na dvadsať rokov a komína na tridsať rokov. Zásoby tehliarskeho a pomocného materiálu k tomuto dátumu činili 151 427 Kčs. Medzi zamestnancami v rokoch 1943-1947 je evidovaný ako vedúci tehelne Jozef Takáč (nar. 1895), ktorý pracoval v tehelni už od r. 1910.

Kde všade sa stavalo so šurianskymi tehľami je ťažko povedať. Faktom však zostáva, že na zasadnutí – porade obecného zastupiteľstva v Šuranoch 7.7.1927 sa rozhodlo, že na stavbu meštianskej školy, terajšej budovy Obchodnej akadémie, sa použijú tehly I. akosti z cukrovarskej tehelne, škridla a korytka mala dodať tehelná v Malej Mani.

Dňa 1. januára 1950 prevzali cukrovarskú tehelnú Ponitrianske tehelne Zlaté Moravce. Vtedy to bol však zastaraný sezónny závod s ročnou výrobou 1 milión kusov tehál. V rokoch 1952-1953 sa vykonala rozsiahla rekonštrukcia a modernizácia. Zaviedol sa tu ojedinelý spôsob mechanizácie pomocou tzv. sušiareňských rámov, na ktoré sa čerstvý výlisok uložil až dokiaľ sa nedal vypáliť. Takto sa už v roku 1954 dosiahla kapacita 5 miliónov tehál. Pracovalo v nej 55 pracovníkov. V tomto čase sa tu vyrábala tehla CDM a neskôr keramické prefabrikované nosníky. Pálenie tehál začínalo v mesiacoch marec-apríl, denná produkcia bola 22-23 tisíc tehlových jednotiek. V zadnej časti stál kolový mlyn na mletie hliny, pod ním, o poschodie nižšie, bola lisovňa, kde pracovalo 8-10 žien, ktoré

Obr. 3 – Nové Zámky, tehla z arcibiskupskej tehelne, 18. storočie; foto: M. Eliáš

prosperovala. Za trinásť rokov vyrobili v tehelni za Hrivnáka 16 miliónov tehál. Náklady na 1000 kusov činili 290-295 Kčs. V roku 1988 ju odovzdali JRD a to znamenalo koniec tehelne.

Tehliarstvo v Malej Mani

Tehelňa s kruhovou pecou vznikla v roku 1904. O dva roky vyhorela. Patrila tekovskej účastinárskej spoločnosti (Tekovská banka) ktorá ju vybudovala. V období prvej republiky sa nazývala *Škridlová továreň, úč. spol., Malá Maňa*. Bol to sezónny závod s veľkou plochou, prírodnými sušiarňami a dvoma pecami. Do roku 1948 sa ročne vyrobili 2 milióny tehál, 2 milióny škridiel a 50 tisíc korýtok.

K 1.1.1950 prešla tehelňa pod správu Ponitrianskych tehelní. V rokoch 1959-1960 sa uskutočnila rekonštrukcia, závod s celoročnou prevádzkou a vysokou mechanizáciou. Vybudovali sa umelé sušiarne – parou vykurované radiátory s ventilátormi. Doba sušenia sa skrátila z 3-4 týždňov na 2-3 dni. Produktivitu tehelne stanovili na 18 miliónov tehlových jednotiek, ale pre nedostatok pracovníkov sa tento stav nenaplnil. Vyrobili iba 10-14 miliónov jednotiek. Vypalovanie trvalo asi 4 dni. Vyrábala sa tu plná tehla (do začiatku 60. rokov), CDm, dierované kvádre, stropné tvarovky a Miako – tehlové stropné vložky (Jenis 1975, 26). Zanikla v rokoch 1984-1985.

Tehliarstvo v Nových Zámkoch

Na stavbe novozámockej pevnosti pracovali tehliari už 17. storočí. Výroba pokračovala aj v 18. storočí, ale bola malá, preto sa pri väčších stavebných prácach musela tehla dovážať. V roku 1749 sa vyrobilo iba 56 500 kusov. Počas celého tohto obdobia pracovala v meste arcibiskupská tehelňa. Bola v susedstve Piritó, ale keď sa hlina minula, mešťania ju v roku 1803 preložili do východnej oblasti mesta. Hlina sa kubíkovala iba plytko, aby sa nevytvárali jazerá a terén mohol znova zarásť trávou.

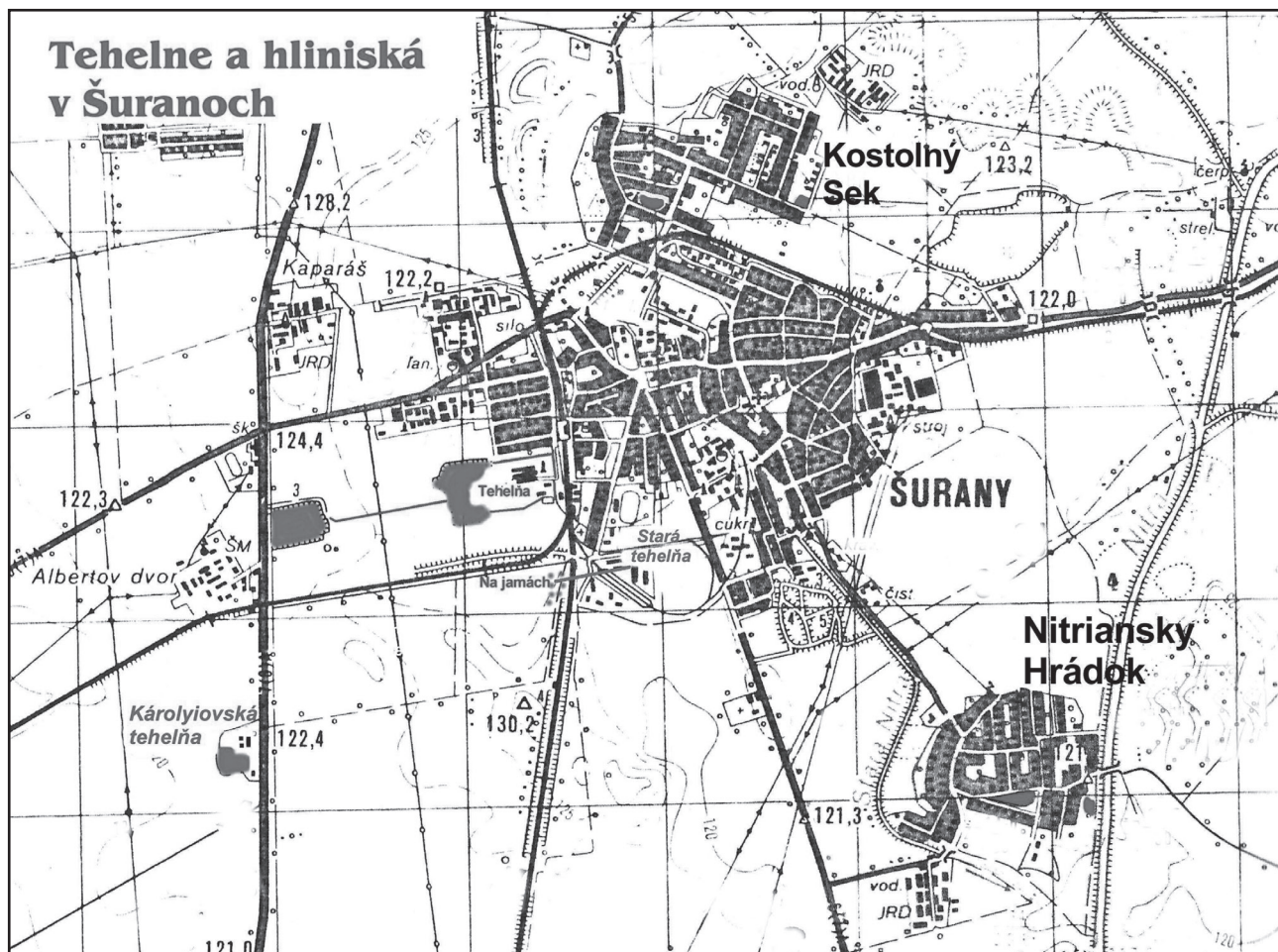
Výroba sa postupne zlepšovala. Mestskú tehelňu v roku 1883 preložili na nyárhidský mestský majetok. Na konci 19. storočia pracovalo v Novozámockej tehelni 42 robotníkov.

Tehelňa *Gašpara Kurzweila* bola založená v roku 1889 pri nyárhidskom mlyne. V roku 1899 mala 25 robotníkov. Jej ročná kapacita bola 1,5 mil. tehál a ešte väčšie množstvo škridiel. V roku 1896 sa začali v tehelni vyrábať cementové platne. V rokoch 1918-1934 patrila tehelňa Gašparovmu synovi Emilovi. Kurzweilova tehelňa zanikla pri bombardovaní mesta v r. 1944-1945 (Kočiš 1967, 62).

V roku 1911 vznikla parná tehelňa *Grünfeld Soma a syn*. Zamestnávala 20-30 ľudí a denne vyprodukovala 20 tisíc tehál. Počas druhej svetovej vojny sem sústreďovali Židov.

V roku 1950 pripadla mestská tehelňa pod správu Ponitrianskych tehelní a svoju výrobu ukončila k 1.1.1974.

Vzhľadom k tomu, že tehliarstvo zažívalo v minulých časoch v našom regióne veľký rozvoj a dnes už nefunguje ani jedna tehelňa, usporiadalo Mestské kultúrne stredisko v Šuranoch v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV v Nitre a Múzeom Jána Thaina v Nových Zámkoch výstavu STOROČIA TEHÁL, inštalovanú v priestoroch šurianskej synagogy. Výstava priblížila tehliarstvo a tehelne všeobecne a s drobnohládcom na Dolné Ponitrie. Vystavené boli rímske kolkované tehly z Iže a Veľkého Kýru (Milanovce), stredoveké – gotické tehly, a do 70 kusov rôznych signovaných tehál z obdobia 18.-20. storočia z nášho okolia. Výstavu si návštevníci mohli pozrieť od 22.3. do 30.5.2007.

Obr. 4 – Šurany, mapa s vyznačenou lokalizáciou tehelní

LITERATÚRA

- ELIÁŠ 2006 – M. Eliáš: Pamätný spis k dejinám Šurianskeho hradu. Šurany.
 JENIS 1975 – I. Jenis: 25 rokov Ponitrianskych tehelní v Zlatých Moravciach. Bratislava.
 KOČIŠ 1967 – L. Kočiš: Nové Zámky v minulosti a súčasnosti. Nové Zámky.
 MARKOVIČ 1943 – K. Markovič: Dejiny Šurian do r. 1868. Nové Zámky.
 ZRUBEC – NEMČEK 1968 – L. Zrubec – V. Nemček: Šurany. Bratislava.

PRAMENE

- ŠOBA – Ivanka pri Nitre, fond: Šurianský cukrovar a rafinéria v Šuranoch, úč. spol., 1893-1945.
 ŠOKA – Nové Zámky, fond: Notársky úrad Šurany, Zápisnica obecnej rady v Šuranoch 1927-1928, č. 2.

INFORMÁTORI

- BRŠLOVÁ, Mária, rod. CHOVANCOVÁ (Šurany) – jej otec bol tehliarom v Károlyiho tehelni, kde aj s rodinou bývali
 HOMOLA, Miroslav (Šurany, Kostolný Sek) – vnuk a syn z tehliarskej rodiny Homolovcov
 HOZLÁROVÁ, Mária, rod. BÓLOVÁ (Šurany) – pochádza z tehliarskej rodiny Bólových
 IKRÉNIOVÁ, Magdaléna, rod. SÝKOROVÁ (Šurany) – dcéra paliča tehál Š. Sýkora v Károlyiho tehelni v Šuranoch
 KOČI, Ján (Malá Maňa) – bývalý riaditeľ tehelne v Malej Mani
 OTAHÁLOVÁ, Edita (Komjatice) – dcéra tehliarskeho majstra J. Hrivnáka
 ŠTEFÁNIKOVA, Božena (Komjatice) – vdova po poslednom vedúcom v tehelni v Šuranoch
 TÓTH, Štefan (Šurany) – bývalý vedúci prevádzky tehelne v Šuranoch
 VRABCOVÁ, Viera, Ing. (Komjatice)

ZIEGELHERSTELLUNG UND ZIEGELEIEN IN ŠURANY UND IN NAHER UMGEBUNG

MIROSLAV ELIÁŠ

Die Ziegelherstellung in Šurany und in der nächsten Nachbarschaft hat eine sehr reiche Geschichte. Heute ist die Ziegelproduktion in dieser Region jedoch nicht mehr anwesend. Die ältesten Ziegelfunde in der Region stammen aus der römischen Kaiserzeit aus Velký Kýr (Milanovce). Ein römischer Ziegelfund ist auch in Šurany schriftlich belegt, irgendwo am Anfang des 20. Jahrhunderts, dieser Fund endete aber vermutlich im Nationalmuseum in Budapest. Zahlreicher sind die Funde von mittelalterlichen Handstrichziegeln, verwendet für den Bau der heute bereits nicht mehr existierenden Burg von Šurany (15. Jh.). Einige Exemplare von gotischen Handstrichziegeln werden im Stadtmuseum in Šurany aufbewahrt. Die Ziegelfunde können wir anhand der Signaturen – Ziegelzeichen in einige Kreise aufteilen: Šurany, Nové Zámky und Komjatice. Interessant sind außerdem auch die Ziegel aus umliegenden Dörfern, die beim Bau der neuzeitlichen Herrenhäuser benutzt wurden. Als einzigartig betrachten wir die Ziegel aus dem barocken Paulinerkloster auf Mariánska Čelad' (Máriacsalád) im Katastergebiet von Veľké Lovce. Sie sind mit der Spiegelsignatur P † P versehen und außerdem kann man nur an diesem Ort die überdimensionalen Ziegel ohne Signatur finden, die als Imperialziegel bezeichnet werden (16. Jh.?).

Ziegeln des Šuraner Kreises begegnen wir bis heute in der ganzen Stadt und deren Umgebung. In der Vergangenheit waren hier mehrere Ziegeleien tätig: die Ziegelei Velké Šurany (NST), die Ziegelei Károlyi (Kombination GK), die Zuckerfabrik-Ziegelei (SZF – Suranyer ZuckerFabrik und ŠČŤ) und die Ziegelei von Viliam Geyer (GVT). Die zahlreichen Signaturen repräsentieren die Initialen von berühmten Ziegelmeistern, vor allem aus dem 20. Jahrhundert. Für die älteste Signatur können wir die Kombination von Buchstaben CK (Comes Károlyi) halten, datiert bis ins 18. Jahrhundert. Die Qualität der Ziegel aus Šurany behielt ihren guten Namen nicht nur bis zum Untergang der letzten Ziegelei, sondern auf ihre Art auch bis heute, wenn viele von ihnen vielfache sekundäre Verwendung in Bauten finden.

Die Ziegel aus Nové Zámky sind charakteristisch durch eine hellere, meistens gelbe Farbe. Am ältesten sind die Ziegel der erzbischöflichen Ziegelei in Nové Zámky (AEDU). Aus der Wende zwischen dem 19./20. Jh. stammen die häufig vorkommenden Produkte der Ziegeleien Kurzveil (KG, KE) und Grünfeld.

Die Ziegelherstellung in Komjatice gedieh besonders im 19. Jahrhundert, zur Lebzeit des örtlichen Gutsherrn Baron Albert Wodianer (BWA). Diese Ziegelei befand sich an heutigem Rande der Gemeinde Komjatice von der Seite des Zugangsweges aus dem Süden aus Nové Zámky, auf der linken Seite, wo sich die Erde aus dem Hang des Nitraer Hügellandes angehäuft hat. In Komjatice steht bis heute ein Ringofen mit Schornstein, einer der letzten Ringöfen nicht nur in dieser Region. Diesen Ofen baute der Ziegelmeister Jozef Hrivnák unmittelbar vor dem Zweiten Weltkrieg.

Die Ziegelbrennerei ist heute in dieser Region ein beinahe unbekannter Begriff. Die Herstellung von Ziegeln und die damit verbundenen Herstellungsobjekte stehen nicht mehr. Die Gruben für Lehmabbau sind aber bis heute noch an vielen Stellen deutlich zu sehen. Rund um die alten Tongruben in Malá Maňa und Úľany nad Žitavou befindet sich heute die Bebauung. Ähnlich war es auch rund um die Tongruben in Šurany, die jedoch schon längst rekultiviert und bebaut wurden. Die Gruben in Šurany und Nové Zámky dienten als Abladeplatz für Kommunalabfall, die geflutete Grube der Ziegelei Károlyi dient für Fischzucht, die geflutete Grube der Ziegelei Kurzveil (der See Baňa in Nové Zámky) dient für Fischfang und Rekreation. Die Ziegelherstellung bedeutete für diese Region sehr viel. Es war eines der Handwerke und Industriegebiete, die vielen Menschen Arbeit gegeben haben und nicht zuletzt auch das Prestige des Produktionsortes erhöhten. Dies waren die Hauptgründe für die Veranstaltung der Ausstellung JAHRHUNDERTE DER ZIEGEL im Frühling 2007 in der Synagoge in Šurany, wo heute das Stadtmuseum von Šurany siedelt. Es war die dritte Fachausstellung dieser Art in der Slowakei.

RNDr. *Miroslav Eliáš*, Mestské múzeum Šurany, Synagóga, Malá ul. 2, 942 01 Šurany, *m.elias@post.sk*

